



Alyılmaz, C. (2026). Kars ve yöresi ağızlarında kullanılan “dırtıl-” fiili üzerine. *BUGU Dil ve Eğitim Dergisi*, 7(3), 233-244. <http://dx.doi.org/10.46321/bugu.1240>

KARS VE YÖRESİ AĞIZLARINDA KULLANILAN “dırtıl-” FİİLİ ÜZERİNE

Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ

Bursa Uludağ Üniversitesi calyilmaz@gmail.com ORCID

Öz

Bir dilin ölçünlü / standart şeklinin, lehçelerinin ve ağızlarının söz varlığı, o dilin sahiplerinin ve kullananlarının etnik ve kültürel kimlikleri, tarihleri, yaşayışları, inanışları, davranışları hakkında derin izler taşır. Bu açıdan bakıldığında bir dile ait söz varlığını o dilin sahiplerinin ve kullananlarının en büyük değeri, serveti ve zenginliği olarak nitelendirmek yanlış olmaz.

Türkçe, lehçeleriyle ve ağızlarıyla birlikte dünyanın farklı bölgelerinde en çok kullanılan en eski ve en zengin dillerinden biri olma özelliğine sahiptir. Türkiye Türkçesi ve ağızları, bu bağlamda da Kars ve yöresi ağızları Türkçe / Türk dili açısından çok büyük önem taşır. Nitekim Kars, Ardahan ve Iğdır illeri, Türkistan’dan Kafkaslar’a, Kafkaslar’dan da Anadolu’ya uzanan göç yolunun giriş kapısı niteliğindedir. Buralara farklı dönemlerde Oğuz, Kıpçak ve Karluk gruplarına mensup bazı Türk boy ve topluluklarından da gelip yerleşenler olmuş; bunların lehçelerine ve ağızlarına ait kelime ve kelime grupları da yörenin söz varlığının oluşumuna büyük katkı sağlamıştır.

Cengiz Alyılmaz ve Bahadır Güneş tarafından hazırlanıp yayımlanan *Kars ve Yöresi Ağızları Sözlüğü*’ne göre Kars ve yöresi ağızlarında 28.132 kavram işareti (kelime ve kelime grubu) bulunmakta; bunların 19.367’sini isimler, 8.765’i fiiller oluşturmaktadır.

Kars ve yöresi ağızlarında kullanılan ve belirtilen *Kars ve Yöresi Ağızları Sözlüğü*’nde yer verilen kelimelerden biri de “dırtıl-” fiilidir. Söz konusu fiil, Kars ve yöresi ağızlarında “kü-”, “darıl-”, “alınanlık göster-” anlamlarında bugün de işlek olarak kullanılmaktadır. [“dırtıl-” fiiline (TDK tarafından yayımlanan *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* başta olmak üzere) sözlüklerde ve ağız bilimi ile ilgili kaynak eserlerde yer verilmemiştir].

Bu makalede önce “darıl-” ve “dırtıl-” fiilleri arasındaki ilişki hakkında bilgi verilmekte; sonra da söz konusu fiillerin etimolojileri / köken bilgileri dikkatlere sunulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Kars ve yöresi ağızları, sözlük, “darıl-” ve “dırtıl-” fiilleri.



ON THE VERB ‘dırtıl-’ USED IN THE DIALECTS OF KARS AND THE SURROUNDING REGION

Abstract

The lexicon of a language’s standard form, as well as its dialects and regional variants, bears deep traces of the ethnic and cultural identities, histories, ways of life, beliefs, and behaviors of the language’s speakers and users. From this perspective, it would not be wrong to describe a language’s lexicon as the greatest value, treasure, and wealth of its speakers and users. Turkish, along with its dialects and regional variants, is one of the most widely spoken, oldest, and richest languages in the world.

In this context, Turkish and its dialects, including the Kars and surrounding region dialects, hold immense importance for the Turkish language. Indeed, the provinces of Kars, Ardahan, and Iğdır serve as the gateway to the migration route stretching from Turkestan to the Caucasus and from the Caucasus to Anatolia. Over the centuries, members of various Turkic tribes and communities, including the Oghuz, Kipchak, and Karluk groups, settled in these regions; words and phrases from their dialects and vernaculars have made a significant contribution to the formation of the region’s lexicon.

According to the *Kars ve Yöresi Ağzları Sözlüğü*, compiled and published by Cengiz Alyılmaz and Bahadır Güneş, there are 28,132 lexical entries (words and word groups) in the dialects of Kars and the surrounding region; of these, 19,367 are nouns, and 8,765 are verbs.

One of the words used in the dialects of Kars and the surrounding region and also included in the *Kars ve Yöresi Ağzları Sözlüğü* is the verb “dırtıl-.” This verb is still actively used today in the dialects of Kars and the surrounding region to mean “to be sulky,” “to take offense,” or “to show sensitivity.” [The verb “dırtıl-” has not been included in dictionaries (including the *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* published by the Turkish Language Association) or in reference works on dialectology].

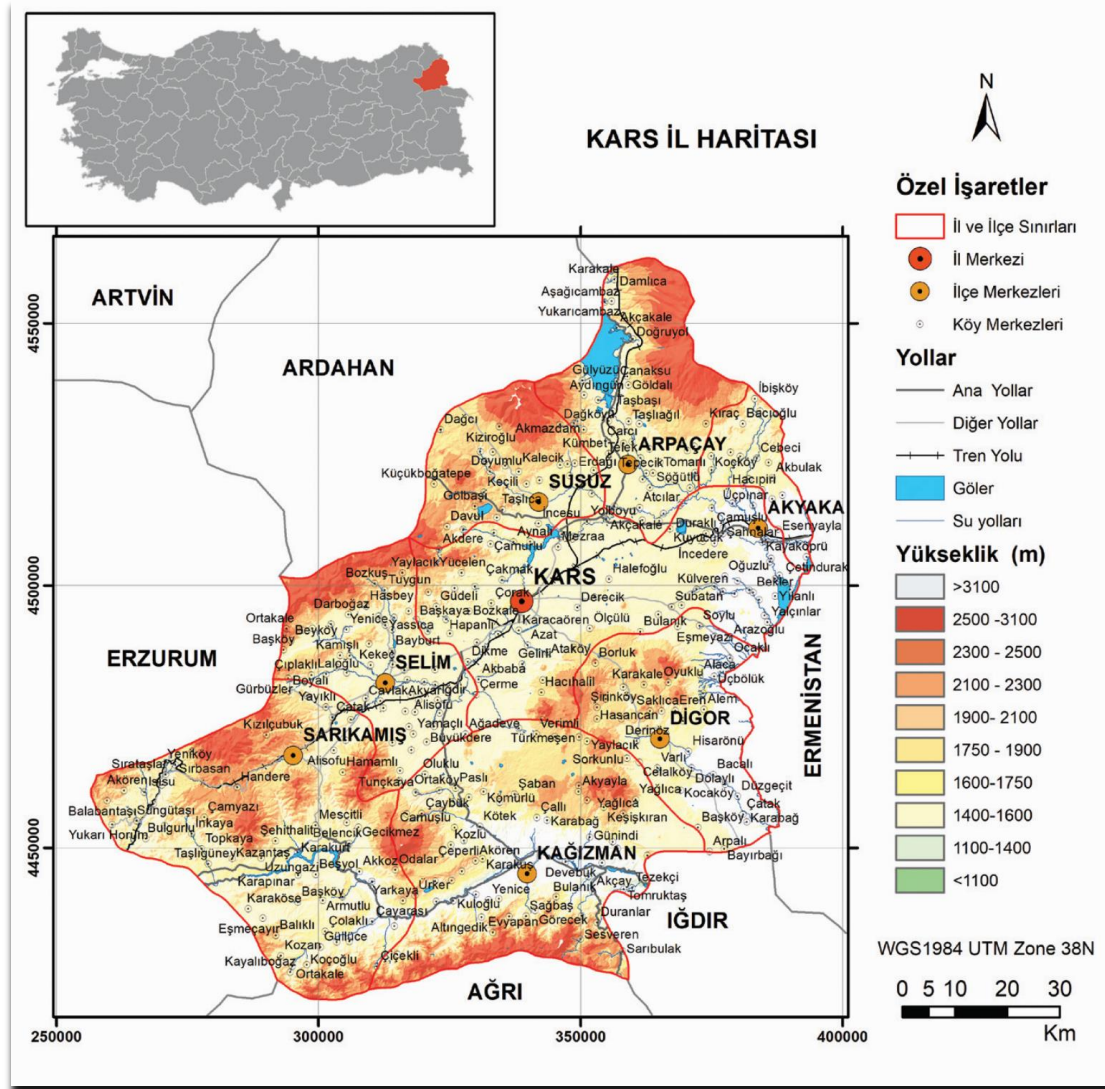
This article first provides information on the relationship between the verbs “darıl-” and “dırtıl-”; it then presents the etymologies and origins of these verbs.

Keywords: Dialects of Kars and the surrounding region, dictionary, the verbs “darıl-” and “dırtıl-”.



- **Giriş:**

Türkiye'nin Kafkaslar'a, Türk Dünyası'na ve "Büyük Türkistan" coğrafyasına açılan kapısı durumundaki Kars, Ardahan ve Iğdır illeri, sahip olduğu köklü arka planı itibarıyla Türk tarihinde çok önemli yere ve öneme sahiptir. Buraların Anadolu topraklarının doğu yönündeki giriş kapısı olması, söz konusu şehirlerin stratejik önemini daha da artırmaktadır.



*Görsel 1: Lütfiye KUŞAK ve Murat YAKAR tarafından hazırlanan Kars ili haritasının görüntüsü
(Alyılmaz, 2025, s. 5)*

Kars'ın, Ardahan'ın ve Iğdır'ın Türkiye, Kafkasya, Türk Dünyası ve (birilerinin adına “Orta Asya” dedikleri) “Ulu Türkistan” / “Büyük Türkistan” coğrafyasına geçiş güzergâhında bulunması, bölgenin birçok açıdan sahip olduğu çeşitliliğe ve zenginliğe dilsel zenginliği de eklemiştir.

Yörenin sahip olduğu söz konusu dile ait zenginlik içinde söz varlığının ayrı bir yere ve öneme sahip olduğunu belirtmek gerekir (Alyılmaz ve Güneş, 2025, s. III).



• **Kars ve Yöresi Ağzıları'nın Söz Varlığı Hakkında:**

Kavram işaretleri (sözcükler ve sözcük öbekleri), yaşayışın, inanışın, dilin, kültürün, uygarlığın... hem sözlü hem de yazılı / somutlaşmış temsilcileri, belgeleri ve tanıklarıdır.

Türk Dünyası ile Türkiye arasındaki bağlantı noktasında yer alan Kars ili ve yöresinin ağız özellikleri sahip olduğu dilsel zenginlik açısından oldukça önemli veriler içermektedir. Türkiye Türkçesi ağzıları üzerine hazırlanan sınıflandırma özellikli araştırmalarda Doğu grubu¹ içinde yer verilen Kars ili ağzıları, ağız çeşitliliğine bağlı dil bilgisel özelliklerinin dikkat çekiciliği yanında, farklı Türk boylarının dil özelliklerini bünyesinde barındırarak söyleyiş çeşitliliğiyle birlikte anlam zenginliğini de söz varlığına yansıtma niteliğine sahiptir. Bu durumun meydana gelmesindeki en önemli etken, yörenin giriş kapısı niteliğindeki coğrafi konumdur. Söz konusu zenginlik ve çeşitliliğin yansımalarından biri de söz varlığında ortaya çıkmaktadır (Alyılmaz ve Güneş, 2025, s. 627).

Cengiz Alyılmaz ve Bahadır Güneş tarafından hazırlanan *Kars ve Yöresi Ağzıları Sözlüğü*'nde 28.132 kavram işaretinin kullanıldığı; bu kavram işaretlerinden 19.367'sinin isim, 8.765'inin fiillerden oluştuğu; 3.266 kavram işaretinin de yabancı kökenli / alıntı olduğu tespit edilmiştir (Alyılmaz ve Güneş, 2025, s. 627-628).



Görsel 2: *Kars ve Yöresi Ağzıları Sözlüğü* adlı eserin Levent Alyap tarafından hazırlanan ön ve arka kapaklarının görüntüsü²

¹ Türkiye Türkçesi ağzılarının gruplandırılması hakkında bk. Ercilasun, 1985, s. 219-223; Karahan, 1996, s. 1-3 (ve kaynak eserin tamamı). Türkiye Türkçesi ağzılarıyla ilgili yapılan çalışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Gülensoy ve Alkaya, 2000; Alyılmaz ve Alyılmaz, 2018, s. 7-38.

² 90 gram kuşe kâğıda basılan, özel sıvama kapağı bulunan ve VIII + 658 sayfadan oluşan *Kars ve Yöresi Ağzıları Sözlüğü*, içinde Kars ve yöresinin coğrafi konumu, tarihi, ağız özellikleri ve söz varlığıyla ilgili son derece özgün bilgilerle birlikte 80 görseli barındırmaktadır. Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ayar, 2025, s. 545-559; Erkmen ve Özkesemen, 2025, s. 236-243.



• Kars ve Yöresi Ağızlarında Kullanılan dırtıl- Fiili:

Kars ve yöresi ağızlarının söz varlığı içinde yer alan fiil türünden kavram işaretlerinden biri de “dırtıl-” fiilidir. Söz konusu fiilin anlamı Cengiz Alyılmaz ve Bahadır Güneş tarafından hazırlanan, (oldukça zengin ve oldukça farklı söz varlığına³ sahip olan Kars ve yöresi ağızlarıyla ilgili olarak hazırlanmış en ciddi ve en yeni bilimsel-akademik başvuru eseri niteliği taşıyan) *Kars ve Yöresi Ağızları Sözlüğü*'nde “küs-, darıl-, alınganlık göster-” şeklinde verilmiştir.

Kars ve yöresi ağızlarında dırtıl- fiilinin yanında *küs-, darıl-, alınganlık göster-* anlamlarında **acığı gel-:**⁴ (*öfkelen-, kız-, küs-*); **acığ éle-:** (*kız-, küs-, darıl-*); **aralı gez-:** (*küs-, araları bozuk ol-*); **dızdızlıh ét-:** (*çabuk ağla-, çabuk küs-,darıl-*); **ğarnı eyil-:** (*küs-, darıl-*); **gendine küs-:** (*kaderine küs-, hiçbir şeyi umursama-*); **ğırah gez-:** (*uzak dur-, küs-, küsüp uzak dur-*); **götüynen danış-:** (*isteksiz konuş-, küs-, darıl-*); **içerle-:** (*alınganlık göster-, alın-, küs-*); **kanar gez-:** (*küs-*); **küs dur-:** (*birinden küs-, darıl-, biriyle konuşma-, ilişkiyi askıya al- / kes-*); **küs gez-:** bk. küs dur-; **küs tut-:** bk. küs dur-; **küs-:** bk. küs dur-; **küsi gez-:** bk. küs dur-; **küsi tut-:** bk. küs dur-; **küsülü dur-:** bk. küs dur-; **küsülü ol-:** bk. küs dur-; **umuf küs-:** (*kırıl-, darıl-, gönül koy-*); **umu küsü ét-:** bk. umuf küs-; **umursan-:** bk. umuf küs-; **üreyinnen köç-:** (*gönüllü kırıl-, küs-, darıl-*) kavram işaretlerinin de kullanıldığını belirtmek gerekir.

Bu makalenin konusunu oluşturan “dırtıl-” kelimesinin bugün Türkiye Türkçesi ve ağızlarında kullanılan “darıl-” fiilinin bir türevi olduğu açıktır. Bu iki fiil arasındaki ilişkiyi anlamak / görmek için iki fiili alt alta veya yan yana yazıp [darıl- ~ dır(t)ıl-] anlamlarını da karşılaştırmak yeterli olacaktır. Bilinenden bilinmeyene doğru giderek her iki kelimeyi anlamları ve kökenleri hakkında bazı bilgileri dikkatleri sunmak yararlı olacaktır.

• Darıl- Fiilinin Anlamı ve Etimolojisi / Köken Bilgisi:

Darıl- fiilinin anlamı TDK tarafından hazırlanan ve elektronik ortamda yayımlanan *Güncel Türkçe Sözlük*'te şöyle geçmektedir:

1. nesnesiz Herhangi birinin hoşla gitmeyen bir söz veya davranışı yüzünden görüşmez olmak.

“Kalenin üzerine top atmadılar bahanesiyle darılmadı mıydı?” - Ömer Seyfettin

2. Gücenmek, kırılmak, alınmak, incinmek:

“Kendisine uygulanan bu tavırdan ne darılmıştı ne gücenmişti.” - Nezihe Araz

3. azarlamak. (TDK, *Güncel Türkçe Sözlük*, <https://sozluk.gov.tr/>; erişim tarihi: 21.8.2026)

Darıl- fiilinin etimolojisi / köken bilgisi ile ilgili olarak da bazı bilim adamlarının görüşleri şöyledir:

³ Ercilasun, zengin söz varlığını ve ses bilgisi özelliklerini göz önünde bulundurarak Kars ve yöresi ağızlarını beş gruba ayırmaktadır: Kars Yerli Ağzı, Ardahan-Posof Yerli Ağzı, Hanak Türkmenleri Ağzı, Azeri Ağzı ve Terekeme Ağzı şeklindedir (Ercilasun vd., 2022, s. 379). Konu hakkında ayrıca bk. Caferoğlu, 1995; Ercilasun, 2002; Şuataman, 2022, s. 9-17; Güneş, 2025, s. 55-59.

⁴ Türkçede birden fazla anlam ögesiyle (sentaktik yolla) kavramların işaretlemesi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Alyılmaz, 2003, s. 148-156; Alyılmaz, 2018, s. 11-25; Alyılmaz, 2017.



Tablo 1. Darıl- Fiilinin Etimolojisi ile İlgili Olarak Bazı Bilim Adamlarının Görüşleri

Araştırmacı	tarıl- > darıl- fiili ile ilgili tahlili
Clauson (1972, s. 546)	tar > tar+ ı-l- > dar+ıl-
Tietze (2021, s. 293)	tar > taru- taru-l- > darıl-
Sevortyan (1980, s. 160)	tar / dar > dar+ıl-
Nişanyan (2022, s. 189)	tar / dar > dar+ıl-
Gülensoy (2007, s. 266-267)	tar > taru- > darıl-
Karaağaç (2024, s. 624)	tar- ı-l- > dar-ı-l-
Ayverdi (https://lugatim.com/s/DARILMAK)	taru- > *taru-l- > tarıl- > darıl-

Bu satırların yazarının darıl- sözcüğünün etimolojisi ile ilgili görüşü ise şöyledir:

Tablo 2. Darıl- Fiilinin Etimolojisi ile İlgili Olarak Cengiz Alyılmaz'ın Görüşü

tar⁵ > dar:	isim
/+ı-/⁶:	isimden fiil yapım eki: tar+ı- >
/-l-:	fiilden fiil yapım eki: tar+ı- l->
tar+ı-l- > darıl- ⁷	

Tarıl- fiili, (Türkçenin tarihsel süreci içinde sözcük başındaki **t-** sesinin tonlulaşması sonucunda) (**t-** > **d-**) **darıl-** şeklini almıştır.

(Darıl- kavram işaretinin tar- fiilinin üzerine fiilden fiil yapan /-l-/ biçim biriminin getirilmesiyle (tar-ıl- > darıl-) oluşturulduğunu kabul eden bilim insanları da vardır).

⁵ Eski Türkçe Dönemi'nden (Eski Uygur Türkçesi Dönemi'nden) itibaren yazılı kaynaklarda geçen "tar (> dar)" kavram işareti, bugün de Türkçenin lehçe ve ağızlarının hemen hemen hepsinde yaygın / işlek olarak kullanılmaktadır. "Tar (> dar)" kavram işaretinin Eski Türkçe Dönemi'nde kullanıldığına dair bilgi için bk. Nadelyayev vd. 1969, s. 536; Sevortyan, 1980, s. 146-147; Alyılmaz, 1988, s. 82; Caferoğlu, 2021, s. 225; Tietze, 2021, s. 292.

⁶ Görevli dil öğelerini temsil eden gramer morfeplerinin bir kısmı, kök veya köken hâlindeki anlamlı dil öğeleri ile birleşerek, müstakil anlamlı dil öğelerini temsil eden gövde hâlindeki kavram işaretlerini oluştururlar (Alyılmaz, 2000, s. 13). Eski Türkçe Dönemi'nde /+I-/ gramer morfemiyle (biçim birimiyle / isimden fiil yapım ekiyle) türetilmiş birçok fiil [(bay+ı- (zenginleş-), sem(i)r+ı-: (semir-, yağlan-, şişmanla-, göbek bağla-, kuvvetlen-), ud+ı-: (uyu-)...] bulunmaktadır. /+I-/ biçim birimi, işlevleri ve bu ekle yapılmış kavram işaretleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Alyılmaz, 1994, s. 10-11; Korkmaz, 2009, s. 114-115.

⁷ Orta Türkçe Dönemi'nden itibaren yazılı kaynaklarda geçen "tarıl- (> darıl-)" kavram işareti, bugün de Türkçenin lehçe ve ağızlarının büyük bölümünde bazı ses değişiklikleriyle kullanılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Sevortyan, 1980, s. 161-162; Tietze, 2021, s. 292-293; Gülensoy, 2007, s. 266-267.



• **Dırtıl- Fiilinin Anlamı ve Etimolojisi / Köken Bilgisi:**

Dırtıl- fiilinin etimolojisi / köken bilgisi ise bu satırların yazarına göre şöyledir:

Tablo 3. Dırtıl- Fiilinin Etimolojisi ile İlgili Olarak Cengiz Alyılmaz'ın Görüşü

tar > dar:	isim
/+ı-/:	isimden fiil yapım eki: tar+ı- >
/-t-/:	fiilden fiil yapım eki: tar+ı- t->
/-ıl-/:	fiilden fiil yapım eki: tar+ı-t-ıl->
tar+ı-t-ıl- > dar+ı-t-ıl- > dır+ı-t-ıl- > dır+Ø-t-ıl- > dırtıl-	

Her seviyeden okuyucu için bunu biraz daha açıklamak gerekirse tarıtıl- kavram işareti, Türkçenin tarihî seyri (Kars ve yöresi ağızları içinde kullanımı) sırasında şöyle bir gelişme göstererek dırtıl- şeklini almıştır:

“Tarıtıl-” fiili, Türkçenin tarihsel süreci içinde sözcük başındaki **t-** sesinin tonlulaşması sonucunda (**t- > d-**) darıtıl- (tarıtıl- > darıtıl-) hâlini almıştır.

Akıcı ünsüz durumunda olan ve ünlüleri inceltici-daraltıcı özelliği bulunan -r- sesinin / ünsüzünün⁸ “dar” sözcüğünün bünyesindeki -a- sesini -ı-’ya dönüştürmesi (-a- > -ı-) sonucunda “dar” sözcüğü “dır” (dar > dır); “darıtıl-” fiili de “dırtıl-” hâlini almıştır.

İkinci hecede bulunan (vurgusuz orta hecenin dar ünlüsü durumundaki) -ı- sesi tarihsel süreçte düşmüş (-ı- > -Ø-) “dırtıl-” fiili, “dırtıl-” şeklini almıştır.

Sonuç ve Öneriler

• Günümüzde insanların, toplumların ve milletlerin gelişmişlik düzeyleri, genelde onların ekonomik durumlarıyla ve kişi başına düşen millî gelirle ölçülmektedir. Oysa insanların, toplumların ve milletlerin gerçek gelişmişlik düzeylerini dil, tarih, edebiyat, musiki, sanat, mimari, kültür, uygarlık ve bilimsel alanlarda ortaya koydukları eserler yansıtır. Bu sebeple insanların içlerinden çıktıkları, yetiştikleri toplumların ve milletlerin değerlerini ve bu değerlerin bütüncesi olan dillerini ve lehçelerini bilmeleri / öğrenmeleri gerekir. Nitekim diller, lehçeler, ağızlar ve bunları meydana getiren anlamlı ve görevli dil öğeleri, hem sahiplerinin hem de kullanıcılarının yaşayışlarının, inanışlarının, etnik ve kültürel kimliklerinin ve değerlerinin kodlarını / şifrelerini bünyelerinde barındırırlar.

• Kars ve çevresi coğrafi olarak Türk boy ve topluluklarının giriş noktasında bulunduğundan Kars ve yöresi ağızları, farklı Türk boy ve topluluklarına ait çok zengin söz varlığına (28.132 kavram işaretine) sahiptir. Bu sebeple Kars ve yöresi ağızları, Türkiye Türkçesi ağızları için çok büyük önem taşımaktadır.

• Kars ve yöresi ağızlarında bulunan 8.765 fiilden⁹ biri olan “dırtıl-”, “kü-”, “darıl-” anlamında belirtilen bölgede hâlen kullanılmaktadır.

⁸ Türkçede “akıcı ünsüzler” olarak adlandırılan l, n, y, m, r ünsüzleri, ünlüleri inceltme ve daraltma özelliğine sahiptirler.

⁹ Bir dilde kavramlar işaretlenirken önce o dilin kendi kelime türetme / yapma yollarına başvurulur; herhangi bir sonuç alınamaması durumunda ise başka dillerden alıntılar yapılır (Çoban, 2020, s. 21-31). Fiil / eylem türünden



• “Dırtl-” fiili, TDK tarafından hazırlanıp basılı ve elektronik ortamlarda yayımlanan hiçbir sözlükte yer almamaktadır. TDK Ağız Araştırmaları Bilim ve Uygulama Kolu tarafından sürdürülen Türkiye Türkçesi Ağızları Atlası Projesi¹⁰ kapsamında konuyla ilgili mevcut kaynaklar mutlaka dikkate alınmalı; bu bağlamda içeriği ve sistemi bakımından örnek nitelik taşıyan *Kars ve Yöresi Ağızları Sözlüğü*’nden de mutlaka yararlanılmalıdır. (Yalnızca dırtl- fiili değil, Kars ve yöresi ağızlarında kullanılan ve Oğuz, Kıpçak ve Karluk grubuna ait kavram işaretlerinin büyük bölümü TDK tarafından yayımlanan basılı ve elektronik sözlüklerde bulunmamaktadır. Bu sebeple konuyla ilgili bilim adamları (Sözlük Bilimi, Sözcük Bilimi, Ağız Bilimi ve Köken Bilgisi ile ilgilenen bilim adamları) çalışmalarında *Kars ve Yöresi Ağızları Sözlüğü*’ne başvurmalıdırlar).

• Bugün ölçünlü / standart Türkiye Türkçesini öğretenlerin de öğrenenlerin de önemli bir kısmı ağızlara ait kavram işaretlerini (kelimeleri ve kelime gruplarını), “argo”¹¹ zannetmekte; bu kavram işaretlerinin bir zenginlik olduğunu; tarihin her döneminde ölçünlü dile paralel olarak kullanıldıklarını; kendi içlerinde değişme ve gelişme gösterdiklerini de bilmemektedirler (Alyılmaz ve Alyılmaz, 2018, s. 25). “Dırtl-” fiili ve bu fiilin anlamları (*darıl-, küs-, alınganlık göster-*) ne yazık ki konuyla ilgili kaynak eserlerde ve sözlüklerde bulunmamakta; Türkiye Türkçesini, Türk lehçelerini ve ağızlarını ana dili olarak kullananların veya sonradan öğrenenlerin de çok azı tarafından (özellikle de Kars ve yöresinde yaşayanlar tarafından) bilinmektedir.

• Ölçünlü dil, o dili konuşan insanlar arasında iletişimi istenilen düzeyde gerçekleştirmek, onları dile ve kültüre ait ortak değerlerde buluşturmak ve bir standart oluşturmak için gereklidir. Ancak ölçünlü dilin kullanımı her ne kadar yaygın hâle getirilmek istense ve teşvik edilse de bu konuda başarının istenilen düzeyde gerçekleşmediği de bir gerçektir. Çünkü gelişmiş bir dilin lehçeleri ve ağızları da tıpkı o dilin ölçünlü varyantı gibi gelişme ve değişme gösterir. Bu gelişme ve değişme ölçünlü dil ile ilişki boyutuna göre de şekillenir. Lehçe ve ağızlar ölçünlü dil karşısında ikincil durumda kalsalar da onu bir güç / enerji kaynağı gibi sürekli destekler; ona ayrı bir değer katarlar (Alyılmaz ve Alyılmaz, 2018, s. 10; Alyılmaz, 2020, s. 1-19). Bu sebeple lehçelere ve ağızlara gerekli önem verilmeli; Türk lehçeleriyle ve ağızlarıyla ilgili derslerin liselerde ve üniversitelerde “seçmeli ders”; Türk Dili ve Edebiyatı, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları bölümlerinde ise “zorunlu ders” olarak programlara konulması hususunda gerekli adımlar bir an önce atılmalıdır.

kelimeler, genelde dillerin kendi kelime türetme / yapma yollarıyla yapılmışlardır. Türkçe fiiller bakımından çok zengin bir dildir. Kars ve yöresi ağızlarında 8.765 fiilin kullanılmış olması da son derece önemlidir.

¹⁰ Dillerin haritalarının ve ağız atlaslarının hazırlanması çok önemlidir; bu tür çalışmaları gerçekleştirmek büyük emeği ve özveriye gerektirir. TDK Ağız Araştırmaları Bilim ve Uygulama Kolu tarafından Kol Başkanı Prof. Dr. Leyla Karahan’ın öncülüğünde çok büyük bir ekip tarafından yıllardan beri özveriyle sürdürülen “Türkiye Türkçesi Ağızları Atlası Projesi” son derece önemli ve anlamlıdır. Yalnızca Türkiye Türkçesi ağızlarının değil, genel anlamda Türkçenin / Türk dilinin birçok bilinmezinin aydınlatılmasına da ışık tutacak olan bu projenin verilerinin bir an önce bir araya getirilip basılması ve dijital ortamda paylaşılması hem bilim dünyası hem de konunun ilgilileri için yararlı olacaktır. Dil haritaları ve ağız atlasları hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bk. Buran, 2009; Karahan vd. 2018; Alyılmaz ve Alyılmaz, 2022, s. 293-304; Alyılmaz ve Alyılmaz, 2025a; s. 275-293; Alyılmaz ve Alyılmaz, 2025b; s. 47-56; Alyılmaz, Alyılmaz ve Çoban, 2025; Çoban ve Polatcan, 2025, s. 111-120; Dinler, 2026, s. 84-91.

¹¹ Türkçede argo ve argo ile ilgili kaynaklar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Alyılmaz, 2013, s. 165-192.



Kaynaklar

- Alyılmaz, C. (1988). *Eski Türkçenin lügati*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Alyılmaz, C. (1994). *Orhun yazıtlarının söz dizimi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Alyılmaz, C. (2003). Türkçede fiil deyimleri ve öğretimi üzerine. *Türk Dili*, 620, 148-156.
- Alyılmaz, C. (2004). *Eski Türkçenin söz varlığının düz ve ters dizimi*. Ankara: Kurmay.
- Alyılmaz, C. (2020). Yori- (...> yürü-) eylemi nereden geliyor? *BUGU Dil ve Eğitim Dergisi*, 1(1), 1-19.
- Alyılmaz, C. (2025). Kars'ın coğrafi konumu ve tarihi üzerine. Alyılmaz, C. ve Güneş, B. (2025). *Kars ve yöresi ağızları sözlüğü* içinde (s. 4-52). Bursa: TEKE Akademi.
- Alyılmaz, C., Alyılmaz, S. ve Çoban, İ. (ed). (2025). *Dil ve harita (Türk dili özelinde)*. İzmir: Duvar.
- Alyılmaz, C. ve Güneş, B. (2025). *Kars ve yöresi ağızları sözlüğü*. Bursa: TEKE Akademi.
- Alyılmaz, S. (2000). Doğu Anadolu ağızlarında isim yapım ekleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14, 13-19.
- Alyılmaz, S. (2013). Genel Türkçe sözlükte yer alan argo nitelikli kavram işaretleri. *Prof. Dr. Leyla Karahan armağanı* içinde (s. 165-192), Ankara: Akçağ.
- Alyılmaz, S. (2017). *Türkçede nesne tekrarlı fiiller*. İstanbul: Kesit.
- Alyılmaz, S. (2018). Türkçede birden fazla anlam ögesiyle (sentaktik yolla) kavramların işaretlemesi. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 11-25, <https://doi.org/10.32321/cutad.421295>
- Alyılmaz, S. ve Alyılmaz, C. (2018). Ağız bilimi çalışmalarının Türkçe öğretimi açısından önemi. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 45, 7-38. <https://izlik.org/JA34YA94TK>
- Alyılmaz, S. ve Alyılmaz, C. (2022). Günümüz dünyasında dil haritalarının ve dil atlaslarının önemi. *Metin Ekici Armağanı I*, 293-304, (ed. S. Fedakâr & M. Duranlı). İzmir: Ege Üniversitesi..
- Alyılmaz, S. ve Alyılmaz, C. (2025a). Kâşgarlı Mahmud, Divânu Lugâti't-Türk ve Divânu Lugâti't-Türk'teki haritanın önemi. *Geomatik*, 10(2), 274-293. <https://doi.org/10.29128/geomatik.1641762> .
- Alyılmaz, S. ve Alyılmaz, C. (2025b). Günümüz dünyasında dil haritalarının ve dil atlaslarının önemi. Alyılmaz, C., Alyılmaz, S. ve Çoban, İ. (ed). (2025). *Dil ve harita (Türk dili özelinde)* içinde (47-56), İzmir: Duvar.
- Ayar, E. (2025). Kars ve Yöresi Ağızları Sözlüğü üzerine. *BUGU Dil ve Eğitim Dergisi*, 6(4), 545-559. <http://dx.doi.org/10.46321/bugu.1218>
- Ayverdi, İ. (2026). *Kubbealtı lügati*, <https://lugatim.com/s/DARILMAK> (erişim: 21.08.2026).
- Buran, A. (2009). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun dil atlası*. İstanbul: Biyografi Net.
- Caferoğlu, A. (1995). *Doğu illerimiz ağızlarından toplamalar: Kars, Erzurum, Çoruh İlbaylıkları ağızları*. Ankara: TDK.
- Caferoğlu, A. (2021). *Eski Uygur Türkçesi sözlüğü*. Ankara: TDK.



- Clauson, S. G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford: Oxford University Press.
- Çoban, İ. (2020). *Türkiye Türkçesinde alıntı sözcükler*. Ankara: Eğiten.
- Çoban İ. ve Polatcan, F. (2025). Türkçe ders kitaplarındaki Türk dünyası haritası üzerine. Alyılmaz, C., Alyılmaz, S. ve Çoban, İ. (ed). (2025). *Dil ve harita (Türk dili özelinde)* içinde (111-120), İzmir: Duvar.
- Dinler, V. (2026). Dil ve harita (Türk dili özelinde) adlı eser üzerine. *BUGU Dil ve Eğitim Dergisi*, 7(1), 84-91, <http://dx.doi.org/10.46321/bugu.1222> .
- Ercilasun, A. B. (1985). Doğu Anadolu ağızlarının sınıflandırılması. *Türk Kültürü Araştırmaları (İbrahim Kafesoğlu Armağanı)*, 219-223; Ankara: Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü.
- Ercilasun, A. B. (2002). *Kars ili ağızları ses bilgisi*. Ankara: TDK.
- Ercilasun, A. B. vd. (2022). Kars, Ardahan ve Iğdır illeri ağızları. (ed. L. Karahan ve Ö. Ay), *Türkiye Türkçesi Ağızlarından Seçmeler*, içinde (s. 359-390), Ankara: TDK.
- Erkmen, D. C. ve Özkesemen, A. Z. (2025). Özveri, vefa ve bilgi ürünü: Kars ve yöresi ağızları sözlüğü. *Bürküt Türk Dünyası Dergisi*, 4(2), 236-243. <https://izlik.org/JA56GM92FF>
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Gülensoy, T. ve Alkaya (2000). *Türkiye Türkçesi ağızları bibliyografyası*. Ankara: Akçağ.
- Güneş, B. (2025). Kars ve yöresi ağızlarının başlıca özellikleri. Alyılmaz, C. ve Güneş, B. (2025). *Kars ve yöresi ağızları sözlüğü* içinde (55-59), Bursa: TEKE Akademi.
- Karaağaç, G. (2024). *Türkçenin kökteşler sözlüğü a-d I*, 624, Ankara: Akçağ.
- Karahan, L. (1996). *Anadolu ağızlarının sınıflandırılması*. Ankara: TDK.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi grameri şekil bilgisi*. Ankara: TDK.
- Nadelyayev, V. M. vd. (1969). *Drevnetyurkskiy slovar'*. Leningrad: Institutom Yazıkoznaniya Akademiya Nauk SSSR.
- Nişanyan, S. (2022). *Nişanyan sözlük çağdaş Türkçenin etimolojisi*. İstanbul: Liberus.
- Sevortyan, E. V. (1980). *Etimologičeskiy slovar' Tyurkskih yazıkov obşçetyurkskiye i mejtyurkskiye osnovı na bukvı "v", "g" i "d"*, 160, Moskova: Akademiya Nauk.
- Şuataman, Ö. (2022). *Kars ili ağızları söz varlığı* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- TDK, *Güncel Türkçe sözlük*. (<https://sozluk.gov.tr/>), (erişim: 21.8.2026).
- Tietze, A. (2021). *Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugati II c-e*, 292-293, Ankara: TÜBA.



Extended Abstract

Language, in the narrow sense, is like a bridge linking the past, the present, and the future of individuals, and in the broader sense, of human communities and nations. There is a very close relationship between the lexicon of a language and the ethnic and cultural identities, histories, ways of life, beliefs and behaviours of its speakers and users. For this reason, language and its lexicon, which forms its foundation, serve as a mirror reflecting people, human communities and nations.

Turkish is a very rich language with a history stretching back a very long way, with dialects and regional variants having emerged in very early periods. Indeed, it is known that as far back as the Old Turkish Period [(the (Proto-)Turkic, Uyghur and Karakhanid Turkish periods)], 22,019 lexical items (comprising 6,900 verbs and 16,019 nouns) appear in written sources of the Turkish language (Alyılmaz, 2004, p. 704).

Even today, Turkish with its various dialects and regional variants remains one of the most widely spoken, oldest, and, in terms of lexical richness, one of the richest languages in the world.

The lexicon of a language embodies the codes and ciphers of the way of life, beliefs, and ethnic and cultural identity of the community and nation to which it belongs. In this context, Turkish and its dialects, in particular the dialects of Kars and the surrounding region, are of immense importance from the perspective of the Turkish language.

Indeed, in Kars and the surrounding region (the provinces of Ardahan and Iğdır), situated at the gateway to the geographical area stretching from Turkestan to the Caucasus and from the Caucasus to Anatolia, people from various Turkic tribes and communities belonging to the Oghuz, Kipchak and Karluk groups settled there at different times; and the linguistic features and dialectal variations of these groups have made a significant contribution to the formation of the region's lexicon.

According to the *Kars ve Yöresi Ağzları Sözlüğü* (Dictionary of the Dialects of Kars and the Surrounding Region), compiled and published by Cengiz Alyılmaz and Bahadır Güneş, there are 28,132 lexical items (words and phrases) in the dialects of Kars and the surrounding region; of these, 19,367 are nouns, and 8,765 are verbs.

One of the words still in active use today in the dialects of Kars and the surrounding region, and which is also included in the *Kars ve Yöresi Ağzları Sözlüğü* (Dictionary of the Dialects of Kars and the Surrounding Region), is the verb ‘dırtıl-’. This verb is used in the dialects of Kars and the surrounding region to mean ‘to sulk’, ‘to take offence’ or ‘to be touchy’.

The verb ‘dırtıl’ does not appear in any dictionary compiled by the Turkish Language Association (TDK) and published in either print or electronic formats. In the context of the compilation of the Dialect Dictionary, a project being carried out by the TDK's Department of Dialectology (Science and Application), existing sources must be taken into account; in this regard, the *Kars ve Yöresi Ağzları Sözlüğü* (Dictionary of the Dialects of Kars and the Surrounding Region), which serves as a model in terms of both content and structure, must also be utilised. (It is not just the verb ‘dırtıl’; 65 per cent of the conceptual markers belonging to the Oghuz, Kipchak and Karluk groups, as used in the dialects of Kars and the surrounding region, are not found in the printed and electronic dictionaries published by the Turkish Language



Association (TDK). For this reason, scholars specialising in this field (those engaged in lexicography, etymology, dialectology and the study of word origins) should consult the *Kars ve Yöresi Ağzları Sözlüğü* (Dictionary of the Dialects of Kars and the Surrounding Region) in their research.

Today, a significant proportion of both those who teach and those who learn Standard Turkish mistake the linguistic markers of dialects (words and phrases) for ‘slang’; they are unaware that these linguistic markers represent a source of linguistic richness; that they have been used in parallel with the standard language throughout history; and that they have undergone change and development within their own systems (Alyılmaz and Alyılmaz, 2018, p. 25). Although dialects and regional variants remain secondary to the standard language, they constantly support it as a source of strength and energy; they add distinct value to it (Alyılmaz and Alyılmaz, 2018, p. 10). For this reason, courses on Turkish dialects and regional variants should be included in the curricula of secondary schools and universities as ‘optional modules’, whilst in the Departments of Turkish Language and Literature, Turkish Language Education, and Contemporary Turkish Dialects and Literatures, they should be included as ‘compulsory modules’.

